

T. I.

1. Lavlje krunište iz Gabajeve grede
2. Lavlje krunište iz Gabajeve grede
3. Lavlje krunište iz Gabajeve grede, glava lijevog lava
4. Lavlje krunište iz Gabajeve grede, središnji prikaz
5. Lavlje krunište iz Gabajeve grede, glava desnog lava

Igor KULENOVIĆ

Muzej grada Koprivnice

Miona MUŠTRA

KRUNIŠTE S LAVLJIM PAROM IZ ŠLJUNČARE GABAJEVA GREDA KOD KOPRIVNICE

UVODNE NAPOMENE

*K*ada je posada plovećeg bagera Bilokalnika - Igme u sastavu: Željko Alduk, Vladimir Bobovac, Danijel Laketa i Nenad Lukašin iz mutne vode Gabajeve grede izvukla još jedan tovar šljunka velikom metalnom žlicom, odmah su uočili da se ovaj put ne radi samo o šljunku. Iz žlice je virio veliki komad bijelog kamena na kojemu se mogla prepoznati glava ljudskog lika. Neobičnom i vrijednom nalazu pristupili s najvećom pažnjom. Hidraulična žlica plovećeg bagera moćna je alatka pa se moglo dogoditi da se nalaz zdrobi. Zato ga se nije smjelo previše stisnuti. To je uzrokovalo da je nalaz tri puta ispadao u vodu i bio vađen iz dubine od 20 m. Nakon poteškoća, izvučen je na platformu uz minimalna oštećenja. Neposredno nakon pronalaska spomenika, obaviješten je Muzej grada Koprivnice. Nalaz je, uz pomoć Ivica i Zlatka Zvijerca, arheologa amatera i naših dugogodišnjih suradnika, kamionom, a zatim viličarom koprivničke tiskare prevezen u Muzej grada Koprivnice gdje se i danas čuva.

Sam lokalitet Gabajeve greda nalazi se oko 30 km sjeveroistočno od Koprivnice. Jezero je zapravo tzv. mrtvi kanal kakvih je na Dravi (i tipično na ravničarskim rijekama) mnogo. Mrtvi kanali ili "mrtvice" (kako se lokalno nazivaju) nastaju uslijed pomicanja toka rijeke, onda kada rijeka presiječe svoj meandar. Zbog toga vjerujemo da je u prošlosti Drava protjecala kroz mjesto gdje je spomenik nađen te da je izgubljen u prijevozu tim antičkim plovnim putem. U ovom ćemo radu opisati osnovne karakteristike spomenika te ćemo pokušati dotaknuti neke aspekte fenomena kruništa, ograničivši se samo na one specifičnosti koje su direktno vezane uz naš nalaz, bez namjere da taj problem obradimo sveobuhvatno jer takva tema zahtijeva širu studiju.

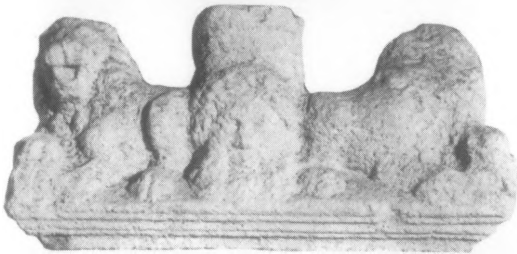
OPIS

Kameni nalaz (T.I, 1, 2), pripada skupini tzv. kruništa s lavljim parom. Radi se o tipu gornjeg završetka nadgrobne stele koji se najčešće pojavljuje kao odvojeni kameni segment, iako su poznati i primjeri monolitnog tretiranja kruništa i stele. Nalaz iz Gabajeve grede predstavlja zasebno krunište bez poznate pripadajuće mu stele, ali i bez tragova utora s donje strane baze koji se koriste kao spojnice kod ovakvih sklopova. Razlog tome je što je ovo krunište nedovršeno. Izrađeno je od krupnozrnatog bijelog mramora, svjetlucave površine. Dimenzije 160 x 68 x 44 cm ukazuju na to da se radi o monumentalnom nalazu unutar ove skupine. Simetričnom kompozicijom dominira horizontalna os. Nju čine bočno polegnuta tijela dvaju ledima međusobno okrenutih lavova, s glavama okrenuti-

ma gledatelju. Oni flankiraju središnji vertikalni volumen uz koji je prislonjen plitki prikaz glave, vjerojatno ženskog lika. Kompozicija počiva na jednostavnoj, jednostruko profiliranoj bazi. Začelje nije oblikovano, već je zaravnjeno u plohu na čijoj su površini vidljivi rupičasti tragovi alata. Na bočnim su stranama figure odrezane plošno pa konstatiramo da se radi o kompoziciji namijenjenoj isključivo frontalnom pogledu, iako je, gledajući sprijeda, grupa uspjela ostvariti iluziju zaobljenosti i trodimenzionalnosti.

Osnovni dojam masivnosti kruništa je većim dijelom posljedica toga što je ono nedovršeno. Važno je ipak uočiti kako karakter površine nije jedinstven - različiti se dijelovi nalaze u različitom stupnju obrade. Tako su površina lica središnjeg lika te prizmatični volumen na kojeg se naslanja (T. I, 4) grubo obrađeni, s rupičastim uleknućima kakve nalazimo i na začelju, a takva hrapava površina većim dijelom karakterizira i figuru desnog lava. Lijeva je lavlja figura (T. I, 3) više uglačana, osobito po stražnjem dijelu tijela, iako rupičastu teksturu ima glava kao i šape te prednji dio tijela, tj. oni dijelovi koji su ostali neartikulirani u masi. Gornja strana, leđa lavova, pokazuje najniži stupanj obrade grubim alatom gdje je masa kamena zapravo samo odrezana. Na prednjoj strani, po iskošenoj površini na kojoj sjede lavovi, još su vidljivi paralelni urezi dljetom. Baza je uglačana na prednjim i bočnim stranama.

Najpreciznije je oblikovana glava lijevog lava (T. I, 3) i to u sumarnim, mekim oblicima. Njuška, na kojoj su još vidljivi paralelni tragovi obrade alatom, vrlo je vjerno prikazana. Možemo pretpostaviti da je namjera bila oblikovati rastvorenu čeljust što je, uostalom, i pravilo kod kompozicija ovog tipa, no usta nisu izdubljena. Arkade su oble i istaknute, ali nema naznaka očiju. Grivu čine kovrče u nakupinama mekih, grudastih oblika koji u prirodnom valovitom ritmu padaju niz glavu i priliježu uz tijelo, prerastajući u donjem dijelu u neartikuliranu kamenu masu. Takav tretman osobito dolazi do izražaja na bočnoj strani. S te se strane dobro uočava i položaj prednjih šapa položenih na, prema unutra okrenuti, klinasti oblik koji prati kut kruništa. Šape su čitljive samo kao masa. U cjelini zamjećujemo hipertrofiranost glave u odnosu na proporcije tijela, ali i organski riješen prijelaz s jednoga na drugo gdje je uspješno prikriven dojam nasadenosti i iščašenosti frontalne glave koja priliježe na bočno postavljeno tijelo, a upravo je takav nesklad čest kod ovakvih prikaza. Desna lavlja figura (T. I, 5) pruža puno manje elemenata za analizu. Skiciran je samo osnovni obris i postav masa. Šape i tijelo većim su dijelom neobrađeni. Glava je nešto više artikulirana s uočljivim detaljima arkada, gornjeg dijela čeljusti i ponekog zaobljenja grive koja je tretirana na isti način kao i kod nasuprotne figure. Središnji vertikalni volumen (T. I, 4) je prizmatičnog oblika, blago zaobljen s prednje strane. Možemo nagađati kako je intencija bila oblikovati ga u prizmu s prislonjenim polukružnim profilom, poput polustupa. Pri dnu stuba nalazi se velika nedovršena glava ženskog lika. Aplicirani prikaz je plošan poput maske. Lice je posve okruglo, s naglašenim povijenim arkadama koje stvaraju sjenu iznad udubljenja koja sugeriraju oči što licu daje ekspresivnost, ali zapravo u ovoj fazi još nema tragova obrade očiju. Jagodice su izbočene, a obrazi mesnati. Masa kamena ostavljena za nos sugerira plosnat i širok tubasti oblik. Donji dio lica je oštećen. Okrhnuti su djelić nosa, brada te dio lijevog obraza. Lice uokviruju mekane, grudaste, sumarno obrađene mase kose tretirane na isti način kao i lavlja griva. Ti su oblici naročito voluminozni na tjemenu dok su sa strana nešto istanjeniji. Postoji otklon glave u desno i pod kutom dolje.

T. II

1. lavlje krunište iz Teutoburgija (Dalj), (prema: Pinterović, 1978.)
2. lavlje krunište iz Basijana (Petrovci kod Sremske Mitrovice), v. Arheološki muzej u Zagrebu
3. lavlje krunište iz Sirmija (Sremska Mitrovica), (prema: Dautova-Ruševljan, 1983.)
4. lavlje krunište iz Sirmija (Sremska Mitrovica), (prema: Dautova-Ruševljan, 1983.)

TRGOVAČKI PUTOVI I PORIJEKLO OBLIKA LAVLJEG KRUNIŠTA

Važna karika u lancu kamenorezačke proizvodnje je i materijalna osnova produkcije kamenih izrađevina, ponajviše nadgrobnih spomenika. Najveću pažnju tom problemu u posljednje je vrijeme posvetio Bojan Djurić. U svom je neobjavljenom doktoratu (Djurić, diss., 1991.) pokušao obraditi probleme proizvodnje i trgovine kamenim izrađevinama na području tri provincije: Norika, Panonije Superior i Panonije Inferior. Iako se radi o administrativno pa i kulturno različitim područjima, bilo je moguće obraditi ih zajedno jer je norička proizvodnja kamena, razvijena na bogatim ležištima mramora, direktno utjecala na kamenorezačku proizvodnju u obje Panonije. Panonija nema svojih ležišta mramora, tako da je sav mramor kojega tu nalazimo, morao biti uvezen. Petrografske analize, kojima bi direktno povezali kamenolom s pojedinim spomenicima, ne postoje. Štoviše, poznat je relativno mali broj kamenoloma uopće, odnosno njih oko 40 u sve tri provincije. Zato se moralo iznaći druge metode da dokučimo izvorišta i načine distribucije kamenih proizvoda. Djurić je svoja istraživanja usmjerio u 4 pravca: izvori kamena, prostorna distribucija glavnih kategorija materijala u odnosu na određene kategorije spomenika, poluproizvodi kao dokaz za način proizvodnje i distribucije mramornih izrađevina te distribucija mramornih proizvoda u Pannoniji Superior i Inferior kao dokaz za moguću trgovinu između Norika i Panonije. Za nas su najinteresantniji problemi poluproizvoda i distribucije, kako mramornih izrađevina, tako i kruništa s lavljim parom u Noriku i Panonija-

ma. Pri proučavanju proizvodnje i trgovine kamenorezačkim izrađevinama, Djurić se poslužio modelom kojeg je još pedesetih godina definirao Ward-Perkins na osnovu djelatnosti velikih carskih kamenoloma (Ward-Perkins, 1970). Prema tom modelu proizvodnja kamenih izrađevina dijeli se na dvije faze: u prvoj fazi u kamenolomu se definira osnovna arhitektonska koncepcija i tip ukrasa. Drugu fazu čini distribucija i trgovina mramornim proizvodima gdje lokalne radionice dovršavaju spomenik, dodajući dekorativne elemente i natpis, ovisno o želji naručitelja.

Krunište iz Gabajevе grede nađeno je na antičkom plovnom putu te zasigurno predstavlja nedovršen proizvod zbog čega ga možemo načelno uklopiti u Ward-Perkinsov model. Ovdje postoje i određeni problemi. Krunište iz Gabajevе grede proizvod je primarno skulpturalnog karaktera, a stupanj obrade u kojem se nalazi, zahtijevao je puno kompleksnije klesarsko oblikovanje od onoga koje Ward-Perkins spominje u definiciji prve faze izrade poluproizvoda (arhitektonika i tip ukrasa). Ovaj nalaz bi utoliko mogao pridonijeti širem shvaćanju Ward-Perkinsovog modela, a što je tema za jednu širu raspravu.

Prikaz distribucije mramornih izrađevina može nam pomoći da pokušamo dokučiti putove trgovine mramorom u Noriku i Panonijama (Djurić, 1997.). Norička središta (Ovilava, Lauriacum, Aelium Cesium, Teurum, Virunum i Celeia) imaju najveće količine mramora u usporedbi s panonskim središtima. U Noriku je mramor lokalni kamen, a gradovi su se njime opskrbljivali iz lokalnih kamenoloma (Djurić, 1997.). U Panonijama imamo sasvim drugačiju situaciju. Kako je tu sav mramor uvezen, ima ga puno manje nego u noričkim središtima. U Panoniji najveći postotak mramornih nalaza ima Poetoviana (90 %) što je gotovo jednako kao i u noričkim središtima. Ovaj podatak treba tumačiti blizinom noričkih kamenoloma. Slijede središta sa 40-50% mramora, a to su Siscia, Savaria, Mursa, Cibalae i Sirmium. Sjeverna panonska središta Scarabantia, Arrabona, Carnuntum, Vindobona i Brigetio imaju najmanje količine mramora (5-20%) što se može objasniti kupovnom moći stanovništva, potrebama tržišta i organizacije trgovine (Djurić, 1997.). Sudeći prema ovim podacima, glavno središte trgovine mramorom za Panoniju je Poetovio i to Dravom, Dunavom i Savom kao glavnim putovima (Djurić, 1997.). Još jedno središte koje treba uzeti u obzir je Celeia, Savinjom i Savom, odakle je mramor mogao stizati u Sisciju. Slika distribucije lavljih kruništa (Djurić, 1997.) u velikoj se mjeri podudara s distribucijom mramora uopće. Iz karte vidimo da je najveća koncentracija kruništa u neposrednoj blizini noričkih ležišta mramora pri čemu prednjači Poetovio. Istočnije u Panoniji najveću koncentraciju lavljih kruništa nalazimo u Mursi i Sirmiju. U sva tri središta najveći je broj kruništa izrađen od mramora.

Na osnovu ovih podataka o distribuciji mramora i lavljih kruništa možemo iznijeti tvrdnju da je pojava oblika kruništa u Panoniji rezultat djelatnosti pohorskih kamenoloma te Ptuja kao centra trgovine, odnosno širenja ove forme. Najveće koncentracije mramora u Panoniji ima Poetovio, Mursa, Cibalae i Sirmium, iz čega proizlazi da su Drava, a onda Sava i Dunav bili ključni putovi trgovine tim kamenom. U Poetoviju, a istočnije u Mursi i Sirmiju, najviše je nalaza lavljih kruništa, većinom mramornih. Distribucijske karte pokazuju da se nalazi lavljih kruništa u velikoj mjeri podudaraju s rasprostiranjem mramornih izrađevina, gdje ima mramora, prisutna su i lavlja kruništa. Ako smo Poetovio označili kao glavno središte trgovine mramorom, tada možemo i širenje forme lavljih kruništa dovesti u direktnu vezu s djelatnošću pohorskih radionica te Poetovio identificirati kao centar iz kojeg kruništa stižu u istočno-panonska središta, Mursu i Sirmij. Argument koji donekle učvršćuje našu tezu o širenju oblika kruništa je i naš nalaz. Krunište iz Gabajevе grede nedovršeno je putovalo Dravom na zasad nepoznato odredište što pokazuje da je spomenik u glavnim crtama već definiran na

točki polaska, u nekoj od pohorskih radionica, pri nekom kamenolomu, a ne u jednoj od lokalnih radionica. Zanimljivo je spomenuti da u Celeji, koja ima relativno velike količine mramora, gotovo i ne nalazimo kruništa. Siscia, koja se u pogledu trgovine mramorom povezuje sa Celejom, također ne poznaje lavlja kruništa. Ovo bi bio još jedan argument u prilog prepoznavanja Poetovija kao centra širenja ovog oblika.

IKONOGRAFSKA I FORMALNA SVOJSTVA

Nedovršenost spomenika iz Gabajeve grede ne ostavlja nam prostora za spekulacije o njegovu radioničkom podrijetlu. Same okolnosti nalaza, na dnu antičkog plovnog puta, daju nam smjernice za drugu vrstu analize koja će se odnositi na probleme materijalne osnove proizvodnje i trgovine kame-norezačkim proizvodima o čemu će kasnije biti riječi. Na početku ćemo se osvrnuti na ikonografske aspekte nalaza. Lavlje krunište je ikonografski standardizirani tip spomenika s heraldičkim postavom likova. Antitetični par lavova na ravnoj bazi polaže šape na ovnujsku glavu flankirajući središnji prikaz oslonjen na stup u pozadini. Prikaz u sredini zapravo jedini varira, pojavivši se dosad u nizu varijanti: glava muškarca s bujnom kosom i bradom, glava ženskog lika, delfini, Eros, žrtvenik (Dautova-Ruševljan 1983.). U najvećem se broju primjeraka javlja glava bradatog muškarca kojeg je još Gavela (Gavela 1954.) identificirao kao egipatsko-grčkog Serapisa, a ovakav tip kompozicije kruništa okvirno je datirao u doba širenja sinkretičkih kultova po Panoniji (1.-3. st.). Tim problemom najviše se bavio Petar Selem (Selem 1971., 1972., 1997.), pokušavši sve ikonografske motive lavljih kruništa povezati u smislenu cjelinu. Zaključio je da opisana kompozicija nastaje kao posljedica ispreplitanja egipatske i metroačke religijske sfere. U svojim se razmatranjima, većim dijelom koncentrirao na Serapisova kruništa, izostavljajući interpretaciju niza primjeraka koji nose ostale ikonografske varijante središnjeg prikaza. S obzirom na to da je naš primjerak nedovršen, ne može u tom smjeru ponuditi neke sigurne informacije. Prikazan je ženski lik, no kako je dat tek u osnovnim obrisima, preciznije ikonografske atribucije nisu zasad moguće. Poznat nam je primjerak lavljeg kruništa iz Teutoburgija sa središnjim prikazom ženskog lika koji se tumači kao Kibela ili kao Meduza (T. II, 1). Taj primjerak pokazuje određene tipološke sličnosti s našim prikazom - izrazito okruglo lice, valovita bujna kosa, širok i tubast nos. Razmotrit ćemo ukratko ove dvije mogućnosti interpretacije. Kult Velike Majke u Panoniji je bio omiljen, tijesno povezan s državnom religijom (Gregl - Migotti 2000.). Našem bi tipu lavljeg kruništa ova interpretacija dala dosad najdirektnije teoretsko tumačenje kultne podloge iz kojeg izrasta forma kruništa - mit o Atisu. Njegov je "kultni obred obilježen žrtvovanjem ovna, kriobolijom" kojeg je "zatro lav", "Kibelin atribut par excellence" (Gregl - Migotti 2000.). Glava Meduze, pojavljuje se vrlo često kao motiv na zabatima nadgrobnih stela Norika i Panonije. Njeno povezivanje s motivom lava je u ovakvom teoretskom okviru problematično jer nije neposredno povezana niti s metroačkom niti s egipatskom ikonografijom. Ovdje treba imati u vidu da je rimsko društvo, religijski gledano, polimorfno. Ikonografske prikaze ne treba shvaćati rigidno jer je u tadašnjim prilikama bilo sasvim moguće biti štovateljem više kultova istovremeno pa i kombinirati njihove ikonografije na istim kulturnim spomenicima. Kao primjer možemo navesti tzv. Orfejevu stelu iz Ptuja gdje se simultano javljaju religijski motivi različitih kulturnih sfera: Serapisovo krunište, Selena i Endymion, Orfej.

Aspekt nedovršenosti ovog spomenika čini nam se ključan jer otvara niz pitanja vezanih uz organizaciju radioničke proizvodnje kamenih nadgrobnih spomenika te problem trgovine ovakvim proiz-

vodima uopće. Već smo ranije istaknuli kako se radi o nalazu lišenom konteksta, a moguća nagađanja o nadgrobnom spomeniku kojem bi ovo krunište bilo namijenjeno, onemogućene su i time što na njemu nema tipičnih četvrtastih utora koji služe kao spojnice s ravnom plohom vertikalnog završetka stele na koju priliježe krunište. Stupanj obrade u kojem se nalazi spomenik, gdje su oblikovani čak i neki minuciozniji detalji, a ploha na nekim dijelovima ugačana, iziskivao bi i oblikovanje osnovnog funkcionalnog elementa kao što je utor. Ovakva pretpostavka vezana je uz uvjet da je tijekom ove faze obrade kruništa klesarima poznat točan oblik i dimenzije pripadajuće mu stele na kojoj će na odgovarajućem mjestu, oblikovati utor, odnosno da je proizvodnja svih dijelova spomenika simultan i međusobno uvjetovan proces. Izgleda da je ovdje ipak riječ o skulptorski i ikonografski odvojenim postupcima oblikovanja, bez da se ima u vidu cjelina sklopa stele i kruništa. Možemo, nagađati kako se ovakva kruništa izrađuju kao poseban element, proizveden za tržište ili direktno za naručitelja te da tek u posljednjoj fazi dolazi do eventualne integracije pojedinih dijelova spomeničke cjeline. Tada bi se oblikovao i utor, imajući u vidu konkretne specifičnosti stele s kojom se krunište spaja u svoj konačni oblik.

Iscrpnija formalna analiza neće moći pružiti uvid u mehanizme proizvodnje nadgrobnih spomenika, a napose kruništa jer nam je radionički kontekst u većoj mjeri nepoznat, a datacija okvirna, mislimo da bi tu temu valjalo naćeti, utoliko što postoje znatne razlike u kvaliteti među pojedinim primjercima ovog tipa kruništa. Ogranićit ćemo se samo na one primjere koji nam pružaju direktne analogije za krunište iz Gabajevе grede. Treba spomenuti kako se radi o vrlo kvalitetnom primjerku unutar korpusa ove formalne sheme. To vidimo u temeljnom postavu masa figura lavova (T. I, 1, 2) koji se ovdje javljaju u anatomski kvalitetno izvedenom sjedećem položaju, zbog čega im tijela ne djeluju toliko zakržljalo, a glave hipertrofirano, što je redovito pravilo i nedostatak ovih kompozicija. Takav položaj figura daje kruništu određeni sklad i monumentalnost te stvara prostor za motive koji se slobodnije rasprostiru po horizontali. Izbjegnuto je dojam "gužve" motiva na malom prostoru što je upravo tipično i za kvalitetnije primjere lavljih kruništa (T. II, 2). Što se tiče samog oblikovanja, najkarakterističnija je obrada lavlje grive koja pada u mekim, sumarno riješenim oblicima. Takav proces stilizacije, kojeg je započeo klesar našeg kruništa, zapravo je rijedak. Poznat nam je tek još jedan primjerak iz Sirmija (T. II, 3). Držimo da je to u cjelini najkvalitetnije izvedeni primjerak kruništa. Tu je griva izuzetno kvalitetno riješena u bujnim zavojitim kovrčama koje organski obavijaju glavu, čineći od nje prostorno tijelo. S druge strane, kod ostalih dovoljno sačuvanih primjeraka, griva je začešljana od lica u zrakastim paralelnim linijama, pri vrhu lagano povijenim i to u dva sloja. Griva čini dvodimenzionalni srcoliki ili okrugli okvir za najčešće amblematski predimenzioniranu glavu.

Drugi moment oblikovanja je priroda središnjeg prikaza (T. I, 1, 2). Njegovu kvalitetu kod našeg kruništa ne možemo ozbiljnije ocijeniti zbog stupnja dovršenosti u kojem se nalazi. Možemo se osvrnuti na njegov položaj i dimenzije. Već smo ranije istakli kako je glava ženskog lika nagnuta pod kutom prema dolje. Kako je krunište trebalo biti postavljeno na povišeni položaj, prikaz glave izveden je pod kutom, a s obzirom na njegovu veličinu, konstatiramo da je to moralo biti znatno iznad razine ljudskog očista. Tako je mogao ostvariti komunikaciju s gledateljem. Taj efekt, majstori drugih poznatih kruništa nisu uzeli u obzir. Nadalje, sama veličina tog prikaza osigurava mu mjesto dominantnog elementa ove kompozicije što nije uvijek slučaj - (T. II, 4).

ZAKLJUČAK

Krunište iz Gabajeve grede načinjeno je od krupnozrnatog bijelog mramora. Između dva antitetično postavljena lava smješten je središnji prikaz ženskog lika prislonjen uz vertikalni stup u pozadini. Ikonografski prikaz smo interpretirali kao Kibelu ili Meduzu na osnovi poznatih nam analogija. Budući da je nalaz pronađen nedovršen te lišen arheološkog konteksta, nije ga moguće preciznije datirati. Smjestili smo ga u širok kronološki okvir pojave sinkretičkih kultova u Panoniji 1.-3. st.

Smatramo kako već na ovom stupnju obrade, u kojem smo zatekli krunište iz Gabajeve grede, možemo ocijeniti kako bi ga smjer, u kojem je krenulo njegovo oblikovanje, smjestio među najkvalitetnije primjerke ove spomeničke forme. Oscilacije u kvaliteti koje postoje unutar ove grupe navedene su isključivo kako bismo što iscrpnije opisali naš nalaz. One su brojne, zrcaleći razlike u željama i mogućnostima naručitelja, kao i kvaliteti lokalnih radionica koje su ovakav tip proizvoda oblikovale do svog konačnog izgleda. Naš nalaz nije doveden do tog stupnja obrade, nego je on zapravo poluproizvod kojeg smo načelno uklopili u Ward-Perkinsov model proizvodnje i trgovine kamenim izradevinama. Pretpostavljamo da je centar trgovine mramorom za Panoniju bio Poetovio. Otuda je došao i naš nalaz na putu prema nekom od istočnopanonskih središta.

*Zahvaljujemo se zaposlenicima Bilokalnika-Igme: Željku Alduku, Vladimiru Bobovcu, Danijelu Laketu, Nenadu Lukašinu, Ivici Zvijercu i Zlatku Zvijercu što su omogućili da nalaz bude pronađen i neoštećen prenesen u Muzej grada Koprivnice. Zahvaljujemo se kolegama Bojanu Djuriću, Branki Migotti i Petru Selemu na pomoći i sugestijama važnim za prirodu ovog nalaza. Zahvaljujemo se suradniku Vladi Kolareku na uloženom trudu pri crtanju nalaza.

Literatura:

1. DAUTOVA-RUŠEVLJAN, V. 1983. "Rimska kamena plastika u jugoslovenskom delu provincije Donje Panonije", Novi Sad, 1983.
2. DJURIĆ, B. 1991. "Noriško-panonska proizvodnja nagrobnih spomenikov in trgovina z marmornimi izdelki" (doktorska disertacija.), Ljubljana, 1991.
3. 1997. Eastern Alpine Marble and Pannonian Trade. U: Kolokvij Celje, 1997.: 73-86
4. GAVELA, B. 1955. "Antički spomenici grčko-egipatskog sinkretizma u našoj zemlji", Starinar, n.s. V-VI/1954-1955.
5. GORENC, M. 1971. "Antičko kiparstvo jugoistočne Štajerske i rimska umjetnost Norika i Panonije", VAMZ 3.s. 5/1971.
6. GREGL, Z. - MIGOTTI, B. 2000. "Nadgrobnna stela iz Siska" (CIL III 3985). VAMZ, 3.s. 32-33/1999.-2000.
7. HORVAČ, A. 1982. "Osvrt na urbanističku koncepciju jezgre Križevaca" U: Križevački zbornik II 1982.: 135-149
8. PINTEROVIĆ, D. 1978. "Mursa i njeno područje u antičko doba", Osijek, 1978.
9. SELEM, P. 1971. "Boginja s tisuću imena", Hrvatski znanstveni zbornik, 1/1971:291-332
10. 1972. "Egipatski bogovi u rimskom Iliriku", Godišnjak centra za balkanološka ispitivanja IX, knjiga 7. Sarajevo, 1972.
11. 1997. "Izidin trag", Književni krug, Split 1997.
12. WARD-PERKINS, J.B. 1951. The Art of the Severan Age in the Light of Tripolitanian, *Proceedings of the British Academy* 37, 1951., 277-304
13. 1956. The Hippolytus Sarcophagus from Trinquetaille, *The Journal of Roman Studies* 41, 1956., 10-16
14. 1957. Roman Garland Sarcophagi from the Quarries of Proconnesus (Marmara), Annual Report of the Board of Regions of the Smithsonian Institution, Publication 4314, 1957., 455-467
15. 1958. Four roman garland sarcophagi in America, *Archaeology* 11/2, 1958., 98-104
16. 1969. The Imported Sarcophagi of Roman Tyre, *Bulletin du Musee de Beyrouth* 22, 1969., 109-145
17. 1970. Dalmatia and the Marble Trade. U: *Disputationes Salonitanae* 1970: 38-45, Split, 1975.
18. 1977. Workshops and Clients: the dionysiac sarcophagi in Baltimore, *Atti della Pontifica accademia romana di archeologia. Rendiconti* 48, 1977., 191-238

Napomene:

T. I. 1. Crtež Vladimir Kolarek

T. I. 2.-5. Foto Igor Kulenović

T. II. 2. Foto Igor Kulenović

SUMMARY

Igor KULENOVIĆ

Miona MUŠTRA

TOMBSTONE WITH A PAIR OF LIONS FROM THE GRAVEL PIT GABAJEVA GREDA NEAR KOPRIVNICA

An unfinished upper end of stele in the form of lions was found in Gabajeva greda lake near Koprivnica in September 2001. It is made of white large-grained white marble. The assemblage consists of a flat depiction of female's head, placed against the background of a vertical column and flanked by two lions. It can be interpreted as Kybele or a Gorgon. Compositions with a pair of lions are closely connected with the spread of syncretic cults through Roman Provinces from 1.-3. century. At this point it is possible only to roughly date the monument within this period since it was found outside an archaeological context. The Gabajeva greda upper end shows high artistic quality. The material conditions for marble production and trade provided a base for a thesis on the nature of the presence of such monuments in Eastern Pannonia centres. It is linked with the activity of Po-horje marble quarries and Poetovio we identified as the leading centre of trade and spread of this particular form of monument.